
Казано на Каменски

Етнолингвистично изследване
на кв. Каменца – Велинградско

Георги Пухалев
Славка Керемидчиева
Илияна Тенов-Пухалева

Идателска къща
при Лесотехническият университет
София

Чепинският край и Каменица - географско, историческо, демографско и етноложко описание

1. Географско положение и граници

1.1. Живописната Чепинска котловина е разположена в северо-западните Родопи между северните разклонения на Баташка планина, югоизточните и южните разклонения на планинския рид Алабак (Боженец) и югозападните склонове на рида Каркарѝя. Районът е известен още и с името Чепинско корито и представлява обширна долина с удължена овална форма в посока изток-запад с дължина 18 км и ширина от 4 до 7 км. Напряко на долината от юг на север, в нейната западна част, протича Чепинска река (Ели дере). Там, където тя се връзва в планината, се образува изключително живописен пролом, след който реката излиза в Горнотракийската низина и се влива в р. Марица.

Чепинската котловина отстои на около 25 км югоизточно от Парзджикското поле и включва още редица по-малки планински възвишения, ридове, дялове и други долини. През нея протичат малки реки като Мътница, Луковица, Еленка и др. Тук се намира прочутият карстов извор “Клептуза” — уникален природен феномен, който с дебит около 800 л/сек. постоянно подхранва две изкуствени езера.

1.2. В оградните планини на Чепинската котловина преобладава т.нар. средноевропейски тип растителност, представен от иглолистните видове бял бор, черен бор, смърч и ела и от широколистните видове бук, дъб, габър и др. Районът се характеризира и с богато биологично разнообразие от представители на родопската флора и фауна. В тази част на Родопите има 34 защитени природни обекта, от които 5

защитени местности, 5 природни забележителности, 15 исторически места и около 30 вида растения под закрила на Закона за защита на природата.

1.3. В ландшафта на района, разбиран като териториално-пространствена общност, формирана предимно от взаимодействието на абиотични (релеф, климат и почви) и биотични (флора и фауна) фактори, преобладават природните компоненти. Сред тях във вертикален аспект доминират: на юг връх Сютка — 2186 м, на запад — върховете Арап чал (Черновец) — 1834 м и Острец — 1378 м, на северозапад — Елин връх — 1472 м и на изток от рида Каркария — връх Калчйш — 1475 м.

1.4. Най-характерната природна даденост на Чепинския край, която го отличава от другите български краища, е изобилието от термални извори, които в съчетание със здравословния въздух и наличието на иглолистни гори го превръщат в един от нашите първокласни планински курорти. Не особено голямата надморска височина и лековитата вода благоприятстват лечението на алергични, белодробни, сърдечно-съдови, както и на много други заболявания на нервната система и вътрешните органи. Затова балнеолечението тук продължава да се развива с нарастващи темпове (1: 7-8).

В Чепинското корито, закътано от силни ветрове, климатът е планински с прохладно лято и топла зима. Тук духа местен постоянен ветрец, наречен от местните хора *вечърникът*. Благодарение на него привечер настъпва захлаждане и нощите са винаги прохладни.

1.5. От края на XIX в. до Втората световна война главен поминък на населението в района е дърводобивът, а гората представлява най-големият общински приходоизточник. Общинските гори на Каменица заемат 45.1% от площта на цялото землище, като частни гори не е имало. Извозът (кираджилъкът) е основен поминък за местните жители, които освен това са и добри делачи на греди и дъски (2: 123).

Обработваемата земя на цялото Чепинско корито, в т.ч. и на Каменица, е разпокъсана на малки парцели. Добре известна и отдавнашна култура тук е ленът. Ленената култура е позната в Северозападните Родопи от векове и нейната домашна обработка е стародавна традиция. Превръщането на “кличката” в “жичка”, както казват местните хора, е било изключително трудоемка, продължителна и тежка работа, която се е вършела главно от жените къщи. Голяма част от живота в едно семейство е била подчинена и зависима от ленената култура, от нейното засяване през пролетта до окончателното ѝ обра-

ботване през зимата. Затова и в ежедневието бит и в духовната култура на каменчани се открива немалък брой названия на предмети, понятия и действия, вярвания, обреди и песни, свързани с ленопроизводството (30: 146-156).

През 1927 г. в Каменица се построява леночукачна фабрика (2:124). Изградени са и модерни циментови топила с малки басейни, сушилни за ленови стебла и складове за тях, наследници на някогашната ленопроизводствена кооперация в с. Каменица, Чепинско (3:1711). Постепенно отглеждането на лена и ленопроизводството западат. Едната причина за това е болестта форезан, предизвикана от неспазване на нормите при сеитбата на тази култура, а основната — държавната стопанска политика, която не стимулира отглеждането на лен. Така към 1967 г. и в Чепинското корито се слага край на лепената индустрия (30: 159).

Хубавите иглолистни гори на този родопски район са един от главните източници на чамов строителен материал у нас. Занимаващото се някога само със земеделие, скотовъдство и отчасти с дърводобив население днес разчита за препитанието си и на горското стопанство и горската индустрия, на овощарството, за което има благоприятни природни условия; на туризма и курортното дело.

1.6. Чепинската котловина се простира на площ от около 700 км². В източната част на котловината са разположени селищата Ракитово, Костандово (дн. градове) и Дорково, а в западната — Чепино, Лъджене (Лъжене), Каменица и Драгиново (старото име е Корово, Корова). С постановление № 6 от 28. 01. 1948 г. на Министерския съвет на НР България селата Лъджене, Каменица и Чепино се обединяват в град, който е наречен на името на загиналата в борбата с фашизма Вела Пеева — Велинград. Населението му наброява около 28 000 жители.

1.7. Някогашното село Каменица е разположено на западния и северозападния край на Чепинската котловина на 780 м надморска височина. Земите му заемат част от подножието на Елин връх, възвишенията около малката рекичка Еленка (ляв приток на Чепинска река), а също и двете страни на Буков дол и източните склонове на залесените с борови гори хълмове Нежовица и Гергьовица. Най-високите върхове, които се извисяват над Каменица, са трите чала, най-големият от които е Арап чал (Черновец), следван от Елин връх.

Климатът на селището е континентално-планински. Лятото е краткотрайно и по-прохладно, а зимата — по-продължителна и по-мека.

и се укрили в гъстите дебри на балкана. По-късно нарекли това място Скрѝеница. В Скриеница твърдо отстояващите своята вяра каменчани остават шест месеца – от Гергьовден до Петковден” (2: 237). След завръщането си заварват селото ограбено и опожарено. Според проф. Иван Батаклиев “Каменица се построява западно от мястото на старото село в местността Каменец, при едрите камъни тук на наносния къжел на р. Еленка. От “Каменец” произлиза “Каменица”. Но местното население, особено ракитовци, често пъти и сега наричат Каменица “Каменец”, така както каменчани — Ракитово — “Ракитовец”. Местността на старото село при Каменица, чието име не се помни, се нарича Юртищата, която дума е турска и значи *развалини от старо селище*” (14: 69). Наистина, и до наши дни, макар и вече много по-рядко, жителите на Костандово, Ракитово и Дорково наричат селото Каменец, така че може да се смята за достоверно, че след ислямизирането селото е носило това име. С връзката между Каменица и Каменец (селищни имена) и Каменец (местно име, което, както казахме по-горе, се споменава в хрониката на поп Методи Драгинов като Камъниецъ), се занимава в наши дни и Ал. Арнаудов. Изтъкнатият краевед също доказва, че първоначално възникналото до местността селище е взело и носило за известен период името на местността Каменец (18: 90-93). “По-късно, за да се различават местността Каменец и селото Каменец, последното е получило наставката *-ица* и е станало Каменица” (18: 92). Постепенно от народната памет изчезва името на местността Каменец, но то остава задълго като име на селище и продължава да се употребява успоредно с името Каменица дори и до днес. Обективността изисква да приведем и мнението на добрия познавач на чепинската топонимия – ономаста Т. Балкански, който, основавайки се на факта, че при своите изследвания в най-ново време не открива в местната топонимия име Каменец, оспорва съществуването изобщо на такава форма някога (19: 31). Като добросъвестен учен Т. Балкански обаче посочва, че името се среща в народна песен, публикувана в *Сборник за народни умотворения, наука и книгопис*, II, 123 (19: 172).

Според нас съществуването на някогашен топоним Каменец не подлежи на съмнение. Основание за това твърдение дава наличието на жителското име *каменчене*, с каквото жителите на Каменица се назовават и днес. Според мнението на големия български учен ономаст проф. Й. Заимов наставката *-чане* (в случая с осъществен преглас *-чене*) “е твърде рядка при жителските собствени имена” (31: 11)

20-30 години” (24: 446) (т.е. малко преди Освобождението). В скоби само ще уточним, че по-късно коледарският обичай е бил възстановен и сурвакарите и днес обикалят и благославят каменските къщи и домакинства. Пътешественикът е бил впечатлен “от един първобитен обичай, извършван на големи празници”. След черковното богослужение той и спътниците му били посрещнати в една къща, където им поднесли “варена пченица без никакви подслади и... едно пахурче ракия”. През цялото време домакините останали прави, засвиделстввайки по този начин уважение и почит към гостите си (24: 446).

4.2. И до днес в Горна Каменица е запазено мястото *Орището* — малко кръгло площадче до р. Еленка, където са ставали народните хора и веселби при сватби и празненства. Когато то е ставало тясно, хората са се пренасяли и в училищния двор. Пак там, близо до Орището, на *Йордановден* попът е хвърлял в реката кръста, а *славейците* без страх са скачали в студените води, за да го уловят за здраве и берекет.

4.3. Голям и изключително значим празник за велинградчани и най-вече за каменчани е *Бабинден*, затова тук ще отделим малко повече внимание на този празник, като се позоваваме на лично събрана информация, а също и на пространното описание на Ал. Арнаудов (28: 92-100).

Лингвистичният факт, че в каменския говор съществува отделна лексема за назоваване на дете, родено след Бабинден на настоящата година и преди Бабинден на следващата година — *бабинче* (мн. ч. *бабинчета*) — говори недвусмислено за значимостта и за мястото, което заема този празник в духовния календар на селото. Само ми моходом ще отбележим, че лексемата не е засвидетелствана в други наши говори освен в тези от Чепинското корито с изключение на дорковския диалект.

Празнуването на Бабинден е съпътствано с много ритуали и обредни действия. В миналото майката още предния ден обикаляла приятели, роднини и съседи и ги калесвала за Бабинден. Рано сутринта на Бабинден майката, която имала бабинче, наливала котле с чиста вода, превързано с червен конец, и увивала китка от здравец, босилек, чемшир и клонче от червена калина, която завързвала също с червен конец. След това на двора поливала на свежърва си с вода от котлето да си измие ръцете и ѝ давала кърпа да се избърше.

Снахата, която има бебе, подарявала на свежъра си долна бяла риза, а на свежърва си и на майка си — по един сапун и по един шал

В слаба позиция фонемата **о** се представя от два позиционни варианта **а** и **ъ**: *мош* – *машѝт*, *зѝби* – *зѝбите*, но и *зѝзѝбица*, *тѝвно* – *зѝтамнѝ* и др. Позиционните варианти на фонемата **о** (**а** и **ъ**) в позиция на неутрализация и позиционните варианти на фонемата **а** също извън ударение (**а** и **ъ**) – *врѝт* – *зѝвратник* ‘яка на долна или горна риза’, *крак* – *крѝкѝт* – се отличават с по-тясна степен на разтвора, която ги доближава до звука, чрез който се реализира и фонемата **ъ** извън ударение (**а** и **ъ**), но това полуредуцирано **а** (**а**) графично няма да бъде последователно отбелязвано специално в цялото изложение: *вѝгле* – *ваглар* и *вѝглѝр*; *баба* – *бабѝгер* ‘митическо същество, с което плашат децата’; *крѝпель* ‘малко парче дърво за горене’ – *крѝпандѝк* ‘късо обло дърво’ и др.

В говора на Каменица сравнително слаба е функционалната натовареност на фонемата **ъ**, която в силна позиция се среща главно в група **ръ**: *брѝнза* ‘устна’, *врѝга* ‘подкожен паразит по говедата’, *грѝджуль* ‘разкривена, грозно написана дума’, *грѝчаф* ‘слаб, мършав’, *крѝмнина* ‘растителна храна за добитък’, *крѝнна* ‘казвам, съобщавам – само в израза *ми крѝнна миждѝто*’, *крѝпель*, *прѝвень* ‘най-напред’, *срѝжор* ‘човек с остра коса’ и др. Затова може да се каже, че фонема **ъ** стои на периферията на традиционната диалектна вокална система.

Бъдещето на каменския говор обаче без съмнение ще бъде свързано с все по-засилващата се експанзия на фонемата **ъ**, която в най-ново време печели позиции в речта на най-младата и средната генерация главно под влияние на книжовния език. Изговорът на фонема **ъ** вместо фонема **о** се смята за престижен и белег за образование и последователно се използва от по-младите носители на говора, които лесно превключват кода, особено извън Каменица.

2.2. Консонантната система на каменския говор е представена от корелациите звучност - беззвучност и твърдост - мекост. В силна позиция тя има следния вид²:

п – б	ф – в	т – д	с – з	ц – с
п’ – б’	в’		с’ – з’	
ш – ж,	ч – щ	л м н р	й	к – г
		л’ м’ н’ р’		к’ – г’

² По-нататък в целия труд за улеснение на читателите фонологичната мекост на съгласните в думите ще бъде отбелязвана със знак ь след съгласна и с ѝ пред гласна.

2.2.1. Като източен говор каменският има голям брой палатални съгласни. Най-характерната диалектна особеност в областта на консонантната система, която е привлякла вниманието на Милетич (2: 210-214) и на Ст. Младенов (5: 352), и която и в наши дни има напълно закономерен характер, е преминаването на меките съгласни **т'** и **д'** в **к'** и **г'** във всяка позиция на думата пред непредни гласни или в краесловие: *покъ* 'път', *гъгъд* 'мръсотия по тялото на човек; кир' (срвн. *гъдйф* 'мръсен, кирлив'), *вагъв* 'напоявам градина чрез изкуствени вади', *кьукьунь* 'тютюн', *кьукьурт* 'сяра', *лапакъ* 'растението лапад', *маукъ* 'нахут', *скьокукъ* 'гъдел' (срвн. *скокадйшкам* 'гъделичкам') и др. Пред предните гласни **е** и **и** смекчаването има само фонетична стойност и то не се отбелязва специално с графичен знак: *дет* 'свекър', *дивикълъка* 'дивораствящо растение, което се бере за храна на животни', *тегаф* 'здроаво завързан, стегнат', *теенлък* 'тишина, спокойствие', *титйзин* 'скъперник' и др. Причините за този своеобразен и безизключителен фонетичен процес в говора имат исторически характер и те ще бъдат разгледани по-долу в частта "Исторически звукови промени".

С наличието на този фонетичен преход пред задни йотувани гласни каменският говор установява връзка с всички български говори, намиращи се на запад от линията Никопол — Тетевен — Пазарджик — Гоце Делчев — Сяр — Солун, и с малък брой източни диалекти от Котелско, Еленско, Девинско, Малкотърновско, Лозенградско и др. (8: 163).

2.2.2. На периферията на консонантната система на диалекта се намира фонемата **х**, която изпада почти във всяка позиция:

а) в началословие: *алиште*, *алиукам* 'хълцам', *итро*, *лєп*, *орйште*, *рѣскам* 'хрускам', *рѣшка* 'хрущял';

б) между гласни: *глуй*, *дрєите*, *зàодньа* 'залез', *лаана* 'зеле', *маалòта*, *муй*, *траанд* 'сварена каша от брашно', *параутка* 'гъба прахавица', *пòаль* 'плъх', *сиромайнка*, *снад* 'снаха', *суар* 'право дърво, изсъхнало на корена си', *уд*.

Във фономорфологична позиция: в окончанието за 3 лице мн. число на глаголите от минало свършено и минало несвършено време **х** последователно изпада: *изèдоа*, *йèдоа*, *дàдоа*, *удàрийа* и др. Също във фономорфологична позиция – в окончанието за 1 лице мн. число отново при глаголите от минало свършено и минало несвършено време, в окончанията за 1 и 2 лице мн. число на някои глаголи в сегашно време след изпадането на фонемата **х** се развива компенса-

Исторически звукови промени

Историческият развой, който е претърпял през вековете каменският говор, за да достигне до съвременното си състояние, е твърде интересен. В тази глава се прави диахронен срез на диалектната вокална и консонантна система, като в съпоставителен план със старобългарското състояние се представят днешните рефлексии на основните стб. гласни, съгласни и съгласкови групи. Благодарение на макар и оскъдните сведения за диалекта, съдържащи се в споменатите по-горе публикувани източници, може да бъде проследено развитието му в границите на последното столетие. За по-пълна и точна характеристика, както в главата за синхронното състояние на диалектната система, така и тук се извършват сравнения с това по-старо диалектно състояние. Проследяват се и връзките, които този родопски говор установява както с останалите родопски говори, така и с диалектите от цялото българско езиково землище. С оглед на очертаването на по-достоверна съвременна картина на изследвания диалект се прави опит, доколкото това е възможно, да се покажат диалектните отлики между различните генерации каменчани.

I.

Застъпници на четирите основни старобългарски гласни *ѡ, ѡ, ѡ, ѡ*

1. Като типичен родопски говор и старинният каменски представя под ударение изговор на една гласна на мястото на четирите стб. вокала. Това е, най-общо казано, един *o*-рефлекс. Казаното обаче не е в сила за съвременното състояние на говора, където разколебането

в единната рефлексация вече е доста добре изразено и това ще стане ясно от приведените по-долу примери.

1. Рефлекси на стб. ꙗ > о:

а) В коренна сричка под ударение: *гòски, дòбовица, зòбе, кòпем, кòшита, мòти, окòтам* са ‘наредя, подредя, ошетам вкъщи’, *прòте* ‘пръти’ (стб. прѣтъ), *свòзньа* ‘късо въже’ (ѣза и вѣза), *сòдове, стòпки, сòбута* и др.

Днес, главно под влияние на книжовния език, все по-често и то особено в речта на средната и млада генерация, може да се чуе ъ-изговор на мястото на някогашния о-изговор: *дъп, зъп, къшита* и т.н.

б) В начална сричка след съгласна в: *вòгле, вòже, вòза* ‘плетена дебела връв за цедилка за задяване’, *вòтък* и др.

в) Във фонеморфологична позиция (глаголни окончания за 3 л. мн.ч. сег.вр. и след твърда и след мека съгласна) застъпникът е също -о-: *дръжòт, едòт, кълвòт, личòт* ‘приличат,’ *спрòт, убодòт; бульòт, въркъòт* ‘въртят’, *упойòт* и др.

Отново във фонеморфологична позиция (генерализирани винителни форми на нечленувани и членувани съществителни неодушевени и одушевени имена от ж.р.) се открива същият застъпник -о-: *баалò* ‘бълха’ – *баалòта, баарò* ‘помещение в старите къщи за преобличане’ – *баарòта, главò* – *главòта, муò* – *муòта, женò* – *женòта, снаò* – *снаòта, сесрò* – *сесрòта* и др.

г) Извън ударение наследниците са три: полуредуцирано а (**а**), ъ и е (предимно в глаголни окончания): *въбèл* ‘изграден кладенец’, *зàзàбица* || *зàзъбица, мъжòт, ваглàр* || *въглàр; кòпет съ, правет, свìрет, скитòрет, трòсет*.

Любопитен случай на запазена някогашна носовост се открива в думата *испренгèч*, която в израза *на испренгèч* означава ‘случайно изпрягане на воловете от хомота’. Тъй като примерът е изолиран, бихме го отнесли към фонетика на отделната дума.

1.2. Застъпниците на стб. ѡ под ударение нямат толкова единен характер. В тази позиция като наследник на предната носова гласна се среща както е, така и о.

а) Рефлекс е характеризира предимно корена на думата и е почет: *брачèдът, внèтре, зек* ‘зет’, *мèсото, прèлка* ‘седянка, на която се преде’, (стб. прѣсти, прѣдѣ) и др.

б) Във фонеморфологична позиция – в генерализираните винителни форми на същ. имена от женски род и в глаголните окончания за 3 л. мн.ч. сегашно време съгласната пази старата си палаталност

1.1. Анатомия и физиология на човека: *бу̀ане* ‘много силно кашляне’, *баал̀авец* ‘голям корем, шкембе’, *б̀олвам* ‘повръщам’, *бр̀ънза* ‘ушна’, *бр̀унка* ‘пъпка с открита рана’, *бр̀ийам* ‘кихам’, *буру̀б̀онка* ‘пъпка по тялото или лицето на човек’, *буу̀р̀есвам* ‘отичам около очите от пиене или спане, подпухвам’, *б̀ълваник* ‘повръщано’, *вор̀ук* ‘израстък в тялото на човек, който не се вижда’, *ву̀льгьò* ‘корем’, *гебер̀есувам* ‘умирам’, *г̀урель* ‘засъхнал сопол’, *г̀ърлешки* ‘сливици’, *гурел̀иф* ‘сополив’, *г̀ъгьò* ‘мръсотия по тялото на човека, кир’, *г̀уьг̀у̀лька* ‘ноздра’, *ж̀йла* ‘голям кръвоносен съд’, *ж̀ля̀га* ‘твърдо топчесто удебеление на жлези по шията и тялото на човека’, *ж̀ль̀бина* ‘венец’, *из̀йкь* ‘език’, *й̀мам пранè* ‘имам мензис’, *испл̀авьам сь* ‘абортирам’, *кòпань* ‘крак на човек’, *меш̀йна* ‘корем, търбух’, *неф̀елам* ‘не съм добре здравословно’, *п̀уска* ‘пикочен мехур’, *р̀астек* ‘разстоянието между две опънати ръце’, *р̀шшка* ‘хрущял’, *рупòньак* ‘гола глава’, *с̀ана* ‘ханш на дебела жена’, *т̀йм̀берица* ‘глава’, *тумур̀ук* ‘юмрук’, *ф̀ушкам* ‘изпускам от ануса газове без шум’, *ф̀ушньò* ‘изпуснат от ануса газ без шум’, *чòтора и галанòска* ‘глава’, *чуру̀лек* ‘цицина на главата от удар’, *ър̀льòк* ‘сопол’. Някои от посочените анатомичните термини се отнасят и до животни (*п̀уска*, *испл̀авьам сь*, *р̀шшка*, *с̀ана*), а други са вторични, стилистично маркирани оценъчни определения, възникнали в резултат на метафоризация при вторична номинация: *баал̀авец* ‘свинско шкембе’, *ву̀льгьò* ‘мях’, *галанòска* ‘глинен съд за мляко’, *г̀ърлешки* ‘сливи’, *кòпань* ‘пилешки крак’² □□

1.2. Действия и дейности на човека: *ба̀бакам* ‘нареждам, оплаквам се’, *буштур̀есвам* ‘оглупея’, *г̀в̀ацям* ‘гъпча, газя’, *гòльча* ‘говоря, приказвам’, *гев̀асвам сь* ‘скитам се безцелно, безделнича’, *др̀ъцям* ‘ходя безцелно напред-назад, безделнича’, *ож̀й̀дам* ‘навъртам се, настойчиво обикалям, за да получа нещо’, *за̀биг̀ляам* ‘заминавам в неизвестна посока, пръждосвам се’, *за̀п̀инам сь* ‘запъвам се при говорене’, *згел̀ьч̀евем* ‘объркам, омотая – конци, прежда и под.’ *извес̀я̀вам сь* ‘изплашвам се силно’, *изл̀у̀звам* ‘събувам, измъквам’, *изм̀й̀чам* ‘измъквам, изтеглям’, *изн̀й̀чам* ‘показвам се, надничам’, *изру̀кам (сь)* ‘извикам на висок глас’, *иску̀трьам* ‘обработвам нещо много старателно, правя го гладко’, *кл̀епам* ‘говоря празни приказки’, *к̀у̀кам* ‘клякам’, *крив̀у̀цям* ‘куцам’, *крив̀ндз̀у̀ле* ‘куцам’, *л̀òпам* ‘говоря много и излишно, дрънкам’, *л̀ь̀òнкам* ‘говоря много, монотонно,

² Многозначните единици се включват в различните тематични групи според всяко отделно значение. За многозначността вж. тук IV. 2.

досадно', *меле* 'говоря продължително и досадно', *мърникам* 'говоря тихо и неразбрано, мрънкам', *наждам* 'намирам', *нагаджупвам* сь 'навеждам се, надупвам се', *обиждам* 'обикалям, наминавам да видя', *однемагам* 'бавно, мързеливо говоря', *окотам* 'наредя, подредя вкъщи', *прекажвам* 'превеждам от един език на друг', *раздена* сь 'съблека се', *рукам* 'говоря на висок глас, викам', *умерфелвам* 'изцапвам', *ушме* 'търся нещо непрекъснато', *чувам* сь 'пазя се, предпазвам се', *челактисвам* 'върша нещо, довършвам', *шевре* 'ходя, пристъпвам с малки крачки - за малко дете'.

Изразите в тази подгрупа са глаголи, но следва да подчертаем, че това, което ги обединява, е не категориалната им принадлежност към дадена част на речта, а общият за всички тях семантичен елемент 'действие на човек'. В рамките на тази подгрупа прави впечатление значителният брой глаголи в каменския говор за назоваване на действието 'говоря' или т.нар. *verba dicendi*. Това са: *бабакам* 'нареждам, оплаквам се', *запинам* сь 'запъвам се при говорене', *кленам* 'говоря празни приказки', *лднам* 'говоря много и излишно, дрънкам', *лъднкам* 'говоря много, монотонно и досадно', *клиям* 'говоря много, нареждам', *меле* 'говоря продължително и досадно', *мърникам* 'говоря тихо и неразбрано, мрънкам', *прекажвам* 'превеждам от един език на друг', *рукам* 'говоря на висок глас, викам'. Значението на всеки от тях конкретизира по различен начин действието говорене, затова почти не могат да се посочат пълни синоними.

2. Названия на човешки качества

Лексиката в тази втора антропоцентрична тематична група отразява различни човешки качества — както физически, така и психически. Огромна част от включените тук единици съдържат в значението си елемент оценка, която в болшинството случаи е отрицателна. Смята се, че по принцип значително по-многобройни в езика са названията на отрицателните явления и това е свидетелство, че доброто се възприема като нещо, което принадлежи към нормата, а лошото излиза извън нея, прави впечатление, заслужава да бъде назовано и по този начин заклемено (З: 1991).

2.1. Физически качества: *бабаджанка* 'едър и силен човек', *бабач* 'много едър човек, здравеняк', *балабан* 'голям, едър човек', *брънзес* 'който има дебели устни', *брусаль* 'едър, грубоват човек', *бългурник* 'неугледен човек', *върдунь* 'пълно дете или възрастен човек', *главодк*

батардїсвам несв., **батардїсам** св. Развалям, унищожавам. *Тїс аджамїе м̀асторе т̀ей батардїсаа керемїдете по к̀оштата, че к̀ой зн̀ае г̀а ше ги оп̀равим.*

багин̀айа ж. Кума. *Н̀ашта батин̀айъ с̀е ни пр̀ашта армаг̀ан за К̀олада и за Великденъ.*

С БАКАТА ШУЛЪОВЕ ДА СИ НЕМАШ РАБОТА,
ТОЙ ЙЪ ГОЛЕМ БАТАКЧИЙЪ - ДАЙ МУ С РОЦЕ,
ТРОСИ С ГОДИНИ С КРАЦЕ!

баш м. 1. Главатар, водач. *Да ти в̀икат б̀ашът на тайф̀ота, с̀игур с̀ички ѐвала ти пр̀авет.* 2. Водач на мъжете, които се хвърлят във водата на Йорданов ден, за да вадят кръста. *За Вод̀ици слав̀ейци тр̀осет к̀ръстът в рек̀ота на ориштетото, а б̀ашът оди, та з̀бира пар̀и и д̀арове.* 3. Първенец, шампион. *На син̀екът ф̀ Курв̀о п̀а ше й̀ма г̀юреш, а н̀ашът баб̀анка Ваньо Ушове ца̀лийат нам̀азан с̀ъс зейтинъ с̀е изл̀аза б̀ашът и му т̀урът й̀егне на в̀ъртот.*

беел̀ан м. Южен вятър, топъл вятър от Беломорието. *Зим̀ос, дод̀е не д̀ойде беел̀анът, п̀а ше изд̀ексуваме, нали об̀рааме бай̀а ба̀берък мадж̀уне и ч̀р̀н васу̀ль.*

б̀еки нареч. Нима. *О, б̀еки ф̀ т̀ос ст̀укъ одихте на луз̀утката?!*

беслем̀е ср. 1. Агне, останало единствено на овцата; единак агне. *На ч̀ърната оф̀ц̀о й̀егнето ст̀ана гул̀емо беслем̀е.* 2. прен. Човек, който се скита безцелно. *На М̀екото Р̀исине син̀от и з̀екът с̀ъ й̀еки беслем̀ета — дай им с̀амо п̀анти да ф̀ърлет и да скит̀орет като г̀лу̀и к̀учета.*

бетерй прил. неизм. По-лош от – нещо друго, някой друг. *Ф село-то има едàче, та като зèмат да пльускат, сь бетерй прàсета.*

бигòр нареч. Прекалено (за солено). *Пръжената крехтинò от прàсето ф кàцата йь бигòр солèна, та викаме “умирачка солèно”.*

бийу̀ч м. 1. Най-здравото великденско яйце. *Мòйто ицè излèзе бийу̀ч.* 2. Най-здравият и най-силният от дадена група. *Пèкъо Бабàнко-ве и ес сме бийу̀чете на маалòта.*

биликь м. Разхладително питие по време на жътва, което се прави от студена вода, захар и оцет. *Лèте в жòтвa, èли на възриване, бèз биликь не штè, като ть фàне задуата и мараньòта. – Стòйò, дòнеси биликьът, òти шь геберèсаме от жèга.*

бйрда нареч. Друг път. *Гà не штèш да сь свръши рàбота, най-лèсното йь да викаш – бйрда ше гу направим.*

бичим м. Порода; сорт. *Ут шарената крава жèнското тèле ше гу чуваме за дамазлòк – вижда сь, че йь бичим като майката с гулèми дуйèци. Двè от дървйчетата в двòрът на учителете Стòйкове билè нòв бичим драгунци. Тис òра сь друк бичим – с нйкой не сь конуштисват.*

бйшкам несв., **бишна** св. Бутна, забутам, сложа на скришно място. *Дèтетò, като бйшне нèйде нèшто, ше сь утрèпем да гу трòсим.*

благàтка ж. Щастливка, късметлийка. *С тòс работлйф мòш и с тис у̀бави децà гулèма благàтка йь нàшита кумшййка.*

благу̀шка ж. Първият, още неферментирал гроздов сок. *Да ти нàлея от нàшита блàгу̀шка, дордè не е преврèла òшите ф ширò?*

бласкунка ж. 1. Искра. *Гàганицата ут уйна пуйшта вндèгу бласкунки.* 2. Светулка. LAMPURUS NOSTILUCA. *По жòтвa нис полèто бèше пòлно с бласкунки.* 3. Пайета. *Жèните от Курвò вндèгу сь рàдват на льòскавите бласкунки.* • **Бласкунки ше ми сь вйгьт** – виждам искри от силен удар по лицето. *Като ти трèсна еднà пльусница, та бласкунки ше ти сь вйгьт по бèл дèнь!*

бòбеник м. Стъбла от очукан градински боб. *Ес най-у̀баво спò на йèк бòбеник – гàто си на пужина.*

бодèн м. Най-острата част на ръжниците, вж.; на ритлите.

бòдник м. 1. Голям пьн, който гори цяла нощ в огнището на Бьдни вечер. *Дèдо ште пригòтви дърве и гулèмийат дòбоф кутьу̀к – бòдникът за огништето.* 2. Обредна пита, хляб за Бьдни вечер. *Дèдо Рйсто на Бòдни вèчер прàф расчòдка бòдникът на дèсет ба-самàка, òти тèй бил адèкьът.*

бос м., **бòзе** мн. Чим. *Гòре по Ачовица йь пòлно с бòзе и бозалòк.*

кръпелъ м. 1. Малко парче дърво за горене. *Донеси неколко кръпелъа за машината.* 2. Дърво за бой. *Дѐ, кръпелъ, дѐ, като дѝда, ше ви прѐбийа.*

кръпна св. Само в израза • **Ми кръпна миждѐто** — получавам възнаграждение, защото пръв съм съобщил новина някому. *Одгà ми кръпна миждѐто, ма фàна гулѐма скулъзмѝ.*

кръцкам несв., **кръцна** св. 1. Отчупвам парче от хляб, баница и под. *Кръцни си от тѝзи питàр.* 2. Пийвам. *Дайте да кръцнем по една рикийка.* 3. Точа вино. *Чѐкайте да кръцна вино от бѝчвата.*

кръшйлка ж. Растение нарцис. NARCISUS. *Засàждаде съ кокичета, бѐли и жѝлти кръшйлки, иглика.*

кувѐкъ м. Сила. *На мѝят като му дѝде кувѐкъът, та нѐма спѝране. Подбесѝтия гу да съ цани в коперàцийата, гàлиба цàл живѝт ше ìма тѝс кувѐкъ.*

кузѝ ж. Коза. *В гѝрньата маалѝ си зѐле саанска кузѝ.* • **Кузѝ брадѝ** – вид трева – козя брада. TRAGOPOGON. *Над Чолàков чѝчур ìй пѝлну с кузѝ брадѝ, там ше караме кравите да пасѝт.*

кѝкам несв., **кѝкна** св. Клякам. *Кѝкни да вигъа как ше съ испрàвиш.*

кѝкла ж. 1. Обредна пита за Бабинден. 2. Предимно в мн. ч. **кѝкли.** Завързани по 20 или по 30 на едно място повесма лен. *За еднà вѝчер еднà женѝ врѝзва байà кѝкли уд лѝдн.*

кукѝда ж. 1. Желязна топка – на ръчен кантар. *За пѝ-лѝдките рàбути кукѝдата на кантàрът съ тѝра на пѝ-дѝлгата сранѝ.* 2. Юмрук. *Като ти лѝпна еднà кукѝда, та бласкѝнки ше ти съ вигъът!*

кукудàнъ м. 1. Дръжка за задвижване на чекрък. *Пѝ-брѝшку вѝрти кукудàнъът, та да смѝгнем с навѝване на вѝлната.* 2. Горна подвижна част на хурката за предене на лен.

кукулàйка ж. 1. Лайкучка. МАМТРИСARIA. *Набрàаме цàла турбѝ с кукулàйки за лѝк.* 2. прен. ирон. Съпруга. *Мѝята кукулàйка пà ма рѝка да съ прѐбѝрам фкѝшти.*

кукѝль м. Врѝх на малка купчинка. *В саанъът мама ми тѝри бракадàнъ с кукѝль.*

кѝкъль м. Кълн на стар картоф. *Нàшите маджѝне на пѝснаа кѝкъле.*

кѝкѝѝнъ м. Тютюн. *Утре ше ѝдиме да нѝжеме кѝкѝѝнъът на бàба Елѝнка.* • **Пийъ кѝкѝѝнъ** — пуша.

кѝкѝѝрт м. Сяра. *Зѐеме си кѝкѝѝрт за лѝк.*

кѝна ж. Икона. *Утѝде при кѝната да съ прекрѝсти. Ес пѝвне домà кѝната със Светѝ Гѝдѝрги.*

кундїсвам съ несв., **кундїсам** съ св. ирон. Отсядам, настанявам се за по-дълго време, отколкото е прието. *Деверът като съ кундїса у домà сутринтò, та тей цял дèнь.*

къуп м. Глинена делва, гърне. • **На къупът** — Гергьовденски обичай с наричане на китки. *На орòто, на къупът бех, ба̀бо, ей нà, и китката нòса.*

купанка ж. 1. Дървено корито за храна на животни. *Иди ли да исчїстиш купанката на òфцете, òти не смè йъ поглèждаде цяла неделъа?* 2. Местно име — местност, горски пункт в каменската гора. *Нèколко гудїни гòрски на пунтът на Купанка седè Майката Шуманове.*

купанъа ж. Дървено корито за храна на прасетата. *Вò сїпа на прасетата в купанъата цвїка?*

кўпиште ср. Оборски тор, събран на голям куп; торище. *Иди да фь̀рлиш сўштето на кўпиштето.*

купрãльа ж. Остен. *Путкàрай волòвете с купрãльата.*

кўпнь нареч. Добре, слава Богу! *Кўпнь че збрàме сенòто, та гу не намòкри дъждòт.*

курвèнин м. 1. Жител на с. Корово (дн. Драгиново), Велинградско. 2. Северен вятър, който зиме духа откъм с. Корово. *Курвèнинът нà задуа, ше йма да ца̀пиш òште др̀вве.*

курвèнка ж. Жителка на с. Корово (дн. Драгиново), Велинградско. *Курвèнките, гà съ жèнет, лицето им йъ ця̀ло във вара̀кь и съ крїйът от мòжете, дурдè не идат у тèх.*

Тахчиеви: Мйчове, Ньòнкине
Терзиеви: Бумбèве, Др`ндърове,
 Пѣтльове
Топорчеви: Барòнкове, Пèкьове,
 Шàркове

У

Узунови: Купèве
Ушеви: Анине, Бербèркове,
 Дуйове, Пèшкове, Ракове

Х

Хаджиеви: Айд̀укове, П̀кьове
Хрисчеви: Май̀оркине

Ц

Цанови: К̀укове, К̀уцкове,
 Л̀унгове, Р̀исине

Цветанови: Жèгльове
Цикалови: Цйкалове
Цопанови: Гра̀мове, Змèйове,
 Мòньове, П̀анкове, Пет̀акове

Ч

Чаушеви: Л̀онгове, Фр̀цине
Чолакови: Бр̀къдàнъове

Ш

Шулеви: П̀исине, П̀тп̀д̀òкове,
 Сардèлкове
Шуманови: Ч̀онкове

Я

Ямакови: Вл̀хчове, Й̀айцове,
 Л̀ут̀акове, Рèвльове
Янкови: Таралèнгове

2. Псевдоними на родово-фамилните имена

2. 1. Псевдонимите на родово-фамилните имена също са създадени с най-разнообразна мотивираща основа. Тук обаче преобладават имената, чиято мотивираща основа изграждат съществителни нарицателни имена (имена на растения, животни, различни одушевени и неодушевени предмети, митични персонажи и др.): Б̀ббове, Бр̀кадàнъове, Галаг̀анове, Дом̀узове, Зайкове, Занд̀анове, Змèйове, Й̀айцове, Кок̀òшкове, Кант̀арове, Мал̀акове, Мòшкине, Мр̀афкове, Орèлове, Пат̀òкове, Пу̀альове, П̀дп̀д̀òкове, Ф̀ьст̀кьове, Шр̀кльове и др.

2. 2. Голяма е групата и на псевдонимите, възникнали от лични прякори: Бр̀нъове, Гарс̀онове, Гвардèйове, Гра̀мове, Джвак̀а-